

УДК 327.8:351.746.1] (575):341.223.2(477.75)''2014

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ У ЗВ'ЯЗКУ З РОСІЙСЬКОЮ АНЕКСІЄЮ КРИМУ 2014 РОКУ

SECURITY CHALLENGES AND THREATS FOR CENTRAL ASIAN STATES IN LIGHT OF THE RUSSIAN ANNEXATION OF CRIMEA IN 2014

ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СВЯЗИ С РОССИЙСКОЙ АНЕКСИЕЙ КРЫМА 2014 ГОДА

Мінгазутдінов І.

Кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з науково-педагогічної роботи, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

E-mail: mingazutdinov@gmail.com

Мінгазутдінова Г.

Історик науково-дослідної частини історичного факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. E-mail: darthzepesh@i.ua

Mingazutdinov I.

Ph.D. (History), Associate Professor, Deputy Dean for Research and Education, Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: mingazutdinov@gmail.com

Mingazutdinova H.

Scholar in History, History Faculty Research Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: darthzepesh@i.ua

Мингазутдинов И.

Кандидат исторических наук, доцент, заместитель директора по научно-педагогической работе, Институт международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

E-mail: mingazutdinov@gmail.com

Мингазутдинова Г.

Историк научно-исследовательской части исторического факультета, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. E-mail: darthzepesh@i.ua

Анотація. У статті розглянуто позицію керівництв центральноазійських країн щодо анексії Криму Росією на початку 2014 р., проаналізовано основні виклики та загрози безпеці країн регіону в рамках агресивної політики РФ. Досліджено основні елементи впливу Росії та Китаю на центральноазійський регіон на початку XXI ст. Традиційними важелями впливу на регіон з боку Росії залишалися військові бази, розташовані в трьох з п'яти країн Центральної Азії, а також фактори поставки зброї для підтримки державних армій та наявність російськомовних меншин в країнах регіону. У свою чергу, Китай здійснював закріплення своїх позицій за рахунок імпорту нафтогазових ресурсів, залучення інвестицій та пропозицій вигідної економічної співпраці. З'ясовано, що події 2014 р. справлятимуть великий вплив на розстановку сил в центральноазійському регіоні. Зокрема, прагнення Росії розширити свій вплив на власну традиційну зону інтересів – пострадянську Центральну Азію – лише підштовхнуло лідерів п'яти країн до глибшої співпраці з основними російськими конкурентами – Китаєм та США, а також до розвитку

співробітництва з Північноатлантичним альянсом. Так, в сфері купівлі природних ресурсів Китай взяв курс на витіснення Росії з центральноазійського ринку, а відносини Центральної Азії зі США та НАТО укріпилися у сфері безпеки.

Ключові слова: Центральна Азія, Крим, безпека, виклики та загрози, важелі впливу.

Abstract. *The article examines the position of the governments of Central Asian states upon the Crimea annexation by Russia in 2014. It as well analyses top challenges and threats to the region's security within the framework of Russia's expansive policy. Basic instruments of influence of Russia and China on Central Asia in early XXIst century have been investigated. For Russia, the levers of influence have been represented by military bases located in three out of five countries of the region, as well as weapon transfers to support the states' armies and the Russian-speaking minorities residing in Central Asia. In its turn, China strengthened its positions in the region throughout importing oil and gas resources, raising investments and proposing profitable economic collaboration. It is determined that the events of 2014 shall have notable impact on the balance of powers in the region of Central Asia. In particular, Russia's desire to spread its influence on its traditional sphere of interests, i.e. on Central Asia, resulted in deepening cooperation between Central Asia and basic Russian competitors – China and the USA, as well as in developing Central Asia's collaboration with the North Atlantic Alliance. Thus, China has laid a course for driving Russia out of the Central Asian market of oil and gas, and region's cooperation with the USA and NATO has been enhanced.*

Key words: *Central Asia, Crimea, security, challenges and threats, levers of influence.*

Аннотация. *В статье рассмотрена позиция руководств центральноазиатских стран по поводу аннексии Крыма Россией в начале 2014 г., проанализированы основные вызовы и угрозы безопасности странам региона в рамках агрессивной политики РФ. Исследованы основные элементы влияния России и Китая на центральноазиатский регион в начале XXI в. Традиционными рычагами влияния на регион со стороны России оставались военные базы, расположенные в трех из пяти стран Центральной Азии, а также факторы поставки оружия для поддержания государственных армий и наличие русскоговорящих меньшинств в странах региона. В свою очередь Китай совершал укрепление своих позиций за счет импорта нефтегазовых ресурсов, привлечения инвестиций и предложения выгодного экономического сотрудничества. Установлено, что события 2014 г. будут существенно влиять на расстановку сил в центральноазиатском регионе. В частности, желание России расширить свое влияние на свою традиционную зону интересов – постсоветскую Центральную Азию – только подтолкнули лидеров пяти стран к углубленному сотрудничеству с основными российскими конкурентами – Китаем и США, а также к развитию сотрудничества с Североатлантическим альянсом. Так, в сфере покупки природных ресурсов Китай взял курс на вытеснение России с центральноазиатского рынка, а отношения Центральной Азии со США и НАТО укрепились в сфере безопасности.*

Ключевые слова: *Центральная Азия, Крым, безопасность, вызовы и угрозы, рычаги влияния.*

Постановка проблеми. Анексія Криму на початку 2014 р. Російською Федерацією кардинальним чином змінила безпековий баланс на всьому пострадянському просторі та критично позначилася на відносинах традиційних партнерів РФ у регіоні, зокрема зі США та Китаєм. Крім того, приєднання півострова ознаменувало собою невідворотний перегляд керівництвами інших пострадянських держав викликів та загроз власній безпеці. Так, діяльність Москви створила потенційну небезпеку державному суверенітетові п'яти країн

пострадянської Центральної Азії, на територіях яких проживають компактні меншини російськомовного населення та в ряді яких знаходяться російські військові бази.

Мета статті – Метою даної статті є виявлення та аналіз ключових загроз безпеці центральноазійських держав з огляду на експансіоністську діяльність Росії на пострадянському просторі, а також розгляд та прогнозування розвитку відносин країн Центральної Азії з Росією, США та Китаєм в рамках безпекової ситуації, що склалася.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему загроз та викликів безпеці країн Центральної Азії після 2014 р. присвячено ряд аналітичних праць. Зокрема, питання посилення співпраці країн регіону зі США та НАТО у своїх розвідках розкрив С. Бланк [4]. Розвідку Ф. Толіпова присвячено майбутньому Організації договору про колективну безпеку на СНД після анексії Криму [13]; особливу увагу дослідник приділив позиції Узбекистану. Деякі аспекти позицій п'яти країн стосовно кримських подій аналізували Г. Кутнадзе [2], А. Рамза [9], П. Стобдан [12], С. Хорак [6]. «Кримську модель» посягання на територіальну цілісність країн Центральної Азії проаналізували С. Блітріх [5] та Дж. Кучера [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Події 2014 р. принциповим чином вплинули на формат тристоронньої конкуренції США, Китаю та Росії на теренах Центральної Азії. Зокрема, зі свого боку, попри доволі обережну риторику керівництва центральноазійських держав відносно захоплення Криму на перших порах [1], у подальшому правлячі кола держав Центральної Азії виявили зменшення довіри до керівництва Росії. Хоча на перший погляд український формат зовнішнього втручання не виглядав небезпечним для інших пострадянських країн на найближчу перспективу, керівництвам держав Центральної Азії одразу ж необхідно було проаналізувати події березня 2014 р. вкрай вдумливо.

Узбекистан із самого початку дотримувався негативної та прямолінійної риторики щодо російської анексії Криму [3]. 25 березня 2014 р. керівництво країни виступило з заявою про підтримку територіальної цілісності України та необхідність дотримання норм міжнародного права. На початку весни 2014 р. інші країни Центральної Азії, а саме Казахстан та Киргизстан, проявили більш двозначну позицію, аби не дратувати Москву, проте в подальшому позиція Казахстану принципово змінилася. Зокрема, у своїй розмові з Б. Обамою 10 травня 2014 р. Н. Назарбаєв підкреслив свою підтримку Україні та висловив необхідність поважати її територіальну цілісність [10]. Верхівки Таджикистану та Туркменістану утримувалися від коментарів. Однак правлячі верхівки всіх п'ятьох країн Центральної Азії, попри розбіжності в офіційних позиціях щодо захоплення Криму, не можуть не усвідомлювати, що агресивна діяльність Москви може бути відтворена і в Центральній Азії. І хоча в 2008 р. правителі Центральної Азії виявляли якщо не підтримку, то хоча б нейтралітет щодо вторгнення Росії до Грузії, у 2014 – 2015 рр. ставлення до подібних втручань суттєво змінилося. Адже очевидним став той факт, що Москва у своїх імперських забаганках не змінилася та здатна застосовувати силу на будь-яких територіях, що їх вона розглядає як свою виключну сферу впливу.

У цілому ж усі пострадянські держави виявили яскраво виражене занепокоєння геополітичними амбіціями Кремля [18]. Звичайно, саме регіон Центральної Азії в даному сенсі є найбільш уразливим, оскільки тут Москва планувала сформувати своєрідну ексклюзивну сферу впливу. Очевидним є той факт, що для Москви Центральна Азія досі виступає в якості території надзвичайної геополітичної ваги, відтак російське керівництво не шкодувало ресурсів для закріплення свого впливу в регіоні. Зважаючи на кримський прецедент, залишається лише розмірковувати про те, як далеко може зайти Москва вже в питанні просування власних інтересів у Центральній Азії та наскільки довго та злагоджено самі країни Центральної Азії опиратимуться геополітичним апетитам Росії.

У самій Центральній Азії досі існує ряд внутрішніх проблем, які можуть ставати на заваді безпекової інтересам країн регіону та зробити їх легкою здобиччю для зовнішнього втручання, в першу чергу, з боку Москви. Так, проблематика внутрішніх водних ресурсів між Узбекистаном, Таджикистаном та Казахстаном неодноразово призводила до дипломатичних проблем. Крім того, регулярно на поверхню внутрішньо регіональних відносин спливає й невирішене питання демаркації у Ферганській долині. Потягом кінця XX – початку XXI ст. Москві вдавалося використовувати ці внутрішні протиріччя на свою користь.

Небезпеку становила також і наявність на теренах пострадянської Центральної Азії російського «троянського коня» – військових баз, що у свою чергу могли стати наймовірнішим потужним елементом тиску на ці держави з боку Москви. Так, на території Таджикистану, Казахстану та Киргизстану знаходилася найбільша кількість зарубіжних військових формувань Росії. Важливу роль у військовому контролі Центральної Азії Москвою відігравав стратегічний об'єкт на території Казахстану – космодром Байконур. У Таджикистані, в місті Курган-Тюбе, знаходилася найбільша російська зовнішня база, де квартирувала 201-а моторизована стрілецька дивізія у кількості близько 7000 військових, задача яких полягала в контролі над казахстансько-афганським кордоном [19]. У 2010-х рр. кількість військово-повітряних сил на Кантській авіабазі, що знаходилася неподалік столиці Киргизстану м. Бішкеку, було нарощено, [11] тож в разі розгортання будь-яких етнічних конфліктів внутрішнього порядку російської військової потуги на місцях буде достатньо для повноцінного втручання.

Із закриттям американської військової бази в Манасі всередині літа 2014 р. в Киргизстані на тлі кримської авантюри Москви все частіше лунали сумніви стосовно своєчасності та адекватності виведення американських військових як протизваги росіянам в країні. Маючи перед очима український прецедент, керівництво Киргизстану дійшло висновку, що для гарантії власної безпеки було б кращим рішенням залишити на своїй території бази кількох країн [12].

Росія також залишалася важливим постачальником зброї та військової техніки для підтримки центральноазійських армій (хоча, слід підкреслити, що Москва в даній сфері не була монополістом та мала велику кількість конкурентів в особі Південної Кореї, США, Європи, Туреччини, Ізраїлю та Індії). Зі свого боку, керівництво Узбекистану, як і у випадку з кримською анексією, висловлювало агресивну позицію щодо форсованого втручання Москви у життя Центральної Азії, в першу чергу за рахунок нарощування російської військової присутності в регіоні. Адже, оскільки важливу роль в захопленні Криму відіграло розквартирування в акваторії Чорного моря російського військового флоту, немає жодних гарантій, що аналогічне обґрунтування не буде використане в майбутньому для інтвенції в Центральну Азію.

Порівнюючи севастопольський досвід із власною мапою розквартирування російських військ, верхівки країн Центральної Азії мали змогу чітко визначити плюси та мінуси наявності на території своїх держав військових формувань Росії. Тож великою стала ймовірність того, що в майбутньому військові бази в Центральній Азії може спіткати доля баз в Україні та на Кавказі.

І, звичайно, справжнім каменем спотикання для захисту Центральної Азії від зовнішнього втручання з боку Москви полягала в наявності на території регіону основного козиря, що його використовувала Росія для обґрунтування загарбницької практики на території Криму та Східної України: в усіх країнах Центральної Азії присутня певна кількість російськомовних меншин [8, с. 4; 16]. Тож залишалося лише міркувати про те, коли

Москва захоче вдатися до чергового «захисту російськомовного населення, що зазнає утисків». Загалом на початку 1990-х рр. ХХ ст. на території Центральної Азії мешкало близько 10, 3 млн. етнічних росіян [12]. Хоча протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. з регіону виїхала велика кількість росіян, наляканих зростанням ісламістських тенденцій, суттєвий процент російського населення в Центральній Азії все ще становить достатню загрозу для потенційного «захисту меншин» з боку Москви. Подібним обґрунтуванням свого втручання в справи України та потенційно в справи країн Центральної Азії Росія підняла суперечливий аспект існування колоніальних держав – проблему режиму екстериторіальності, за якого громадяни слабшої країни можуть дістати підтримку сильнішої (в даному випадку – за етнічною ознакою) та послугувати причиною інтервенції сильнішої країни для обстоювання їхніх прав [4].

Найбільші хвилювання цей факт мав викликати у керівництва Казахстану, 23% населення якого складала росіяни, які компактно проживали переважно на півночі країни [15, с. 1]. У цьому відношенні Казахстан чудово підходив під український сценарій. Неодноразово з вуст радикальних націоналістів (зокрема, прихильників світоглядних концепцій О.Дугіна) лунали заклики приєднати, чи то пак «повернути» «одвічні» північно-казахстанські землі до Росії. У 2008 р. в інтерв'ю виданню «Форбс» О. Солженицин також висловив думку про необхідність повернення Росії північного Казахстану, який «є частиною південного Сибіру» та в якому «відбувається притискання росіян в їхньому культурному, національному, діловому та повсякденному житті» [17]. Мета сучасних російських геополітиків у цьому відношенні очевидна – діставши північний Казахстан, Росія наблизилася б до Китаю. Отримавши під свій контроль важливі торгівельні шляхи, що з'єднували його з Центральною Азією.

Більша частина громадян російського походження переважно проживали на півночі та сході Казахстану. У культурно-демографічному плані велику спорідненість з Росією мали передовсім Усть-Каменогорськ (місцеві проросійськи налаштовані націоналісти навіть натякали на створення автономії або навіть на приєднання до Росії [12]), Павлоград та Костанай, а етнічні різноманітності між громадянами Казахстану та Росії по всій довжині кордону двох країн були вельми розмитими та відносними. Тож для вирішення таких проблем керівництво Казахстану ініціювало переселення етнічних казахів на свою територію для запобігання сепаратистським тенденціям. Зокрема, протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. на територію буремного північного Казахстану було переселено близько 3,5 млн. етнічних казахів, що проживали в Афганістані, Узбекистані, Монголії та Китаї. У контексті ж кримської агресії на північ планується переселення ще близько трьохсот тисяч казахів із сусідніх країн [12]. Також для гарантії внутрішньої безпеки та захисту від потенційних етнічних конфліктів Казахстан запровадив кримінальну відповідальність за підтримку сепаратизму.

Уразливим для внутрішніх сепаратистських тенденцій був також Узбекистан із проблемою Каракалпакської автономної республіки та Таджикистан із питанням Горно-Багдашану. Зокрема, відцентровий рух Каракалпакстану міг стати засобом тиску з боку Москви на керівництво Узбекистану, що виявляло відкрито негативне ставлення до загарбницьких дій Росії у 2014 р. та намагалось максимально дистанціюватися від російського впливу й раніше: у 2008 р. Узбекистан покинув лави Євразійського економічного союзу та призупинив членство в Організації договору про колективну безпеку в 2012 р. Тому не дивно, що майже одразу після анексії Криму каракалпакський сепаратистський рух нагадав про себе: 14 березня 2014 року група «Алга Каракалпакстан» («Каракалпакстан, уперед») заявила про бажання приєднатися до Росії [9, с. 134].

Таким чином, Кремль міг застосовувати внутрішні етнічні конфлікти в Центральній Азії для розгойдування внутрішньорегіональної обстановки та для просування політики відновлення свого впливу в радянському форматі.

Кримський прецедент потенційно міг мати й внутрішні наслідки в питанні перерозподілу територій: ґрунтуючись на «етнічних» мотиваціях Москви, самі країни Центральної Азії могли вдатися до перегляду кордонів між собою: згідно з московською логікою, наприклад, Узбекистан міг заявити права на південний Киргизстан. Так, своїми проузбецькими настроями відоме киргизьке місто Ош, на території якого проживає велика узбецька громада та в якому в останні десятиліття відбувалися етнічні антикиргизські виступи. За таким же сценарієм Казахстан мав змогу виставити територіальні претензії до сусідніх Киргизстану та Узбекистану. Таджикистан, у свою чергу, мав ґрунт для заявлення прав на свої історичні центри Бухару та Самарканд, що їх радянське керівництво приєднало до Узбекистану тощо.

Не слід забувати й про той факт, що кримська кампанія Москви була здатна створити внутрішні небезпечні прецеденти для країн Центральної Азії в плані розростання сепаративних настроїв. Для Узбекистану розпливчасті обґрунтування «самовизначення» знову могли сколихнути проблему Ферганської долини. Власне, Президент І. Карімов знову звернувся до даної проблеми в ході четвертого саміту в рамках конференції з інтеграції та укріплення довіри в Азії в Шанхаї 20 – 21 травня 2014 року, відзначивши, що відсутність у сторін конфлікту прагнення до вирішення даної проблеми призведе до ще більшого зростання взаємних звинувачень та затягування процесу розв'язання питання [11].

У рамках наявності та імовірного зростання внутрішньої конфліктної проблематики в Центральній Азії Президент Казахстану Н. Назарбаєв виступив з ініціативою створення Організації безпеки та розвитку в Азії. Така ініціатива могла стати важливим елементом вирішення внутрішньо регіональних проблем та зростання взаємодії між верхівками країн Центральної Азії для вирішення питань, що їх підняли для регіону події 2014 року. Тож якщо Москва в подальшому вдаватиметься до чергових кроків з реставрації Радянського Союзу, країни Центральної Азії матимуть змогу виступити консолідовано та дати гідну відповідь майбутнім геополітичним зазіханням Росії.

У перспективі втрата довіри по осі відносин «Центральна Азія – РФ» може призвести до блокування євразійських програм Росії, за допомогою яких Москва прагне утримувати в орбіті власного впливу азійську частину колишнього СРСР. Крім того, для країн Центральної Азії не було жодної вигоди у формуванні будь-яких об'єднань із країною, що знаходилася в практичній міжнародній ізоляції та потенційно становила загрозу територіальній цілісності будь-якій з центральноазійських держав. Так, після захоплення Криму Президент Казахстану Н. Назарбаєв у своїй риториці виражав все більше сумніву в довірі Москві, а керівництва Туркменістану та Узбекистану проявляли зростаючий скепсис по відношенню до будь-яких ініціатив, покликаних сильніше прив'язати ці держави до Росії. Із анексією Криму Росія втратила й свої позиції як гаранта центральноазійських кордонів, встановлених англо-російським договором у 1895 році [6, с.10]. Тож захоплення Криму пішло на користь Росії виключно в якості підтримки внутрішнього престижу В. Путіна серед населення, натомість у зовнішньополітичному форматі позиції Москви на всьому пострадянському просторі ослабли як ніколи. Правлячі верхівки Центральної Азії чітко усвідомлювали, що В. Путін задався метою відродити Радянський союз, відтак їхній власній незалежності загрожувала небезпека, тож особиста довіра до російського лідера втрачена назавжди. За словами Держсекретаря США Дж. Керрі, анексія Криму «змінити правила гри» докорінно, і ця зміна виключним чином позначиться і вже позначилася на

Центральній Азії [4]. Хоча давні концепції Великої гри, здавалося б, стали частиною історії, насправді боротьба за такі стратегічні території, як Центральна Азія, тривали.

Нарешті, сучасне становище Росії в світі вже негативно відбилосся на Центральній Азії як на джерелі великої кількості трудових мігрантів на північ. Втрата робочих місць та зростання расової нетерпимості всередині Росії до робітників з Центральної Азії вже суттєво вплинула на сприйняття Росії як можливого майданчика для покращення власного економічного становища в негативний бік.

Таким чином, еліти країн Центральної Азії, беручи до уваги всю різноманітність викликів та загроз від будь-якої взаємодії з Росією в подальшому шукатимуть шляхів до виходу з-під російського контролю, який наразі приносить лише зростаючу агресію національного та потенційно військового гатунку та скочується до економічної стагнації, що вкрай негативно позначиться на економічних відносинах між Москвою та Центральною Азією [14]. Легше за все пережити переорієнтацію буде Казахстану та Туркменістану, що мали достатню базу для ведення економічних відносин в першу чергу з Китаєм, а також, на відміну від своїх центральноазійських сусідів, раніше не слугували настільки потужним джерелом трудових мігрантів до Росії. У цілому ж прагнення Москви здобути Крим позначилося не лише на внутрішній економічній ситуації, але й вже відштовхнуло своїх традиційних пострадянських партнерів у особі країн Центральної Азії. Більше того, попри небажання Москви бачити США в Центральній Азії в якості активного гравця, анексія Криму лише підштовхнула Вашингтон та Північноатлантичний альянс до співпраці з регіоном [20]. У 2014 році НАТО відкрила в Ташкенті перше Бюро зі зв'язку в Центральній Азії; у травні того ж року до Казахстану та Узбекистану із робочим візитом навідався заступник Держсекретаря В. Бернс. У ході своїх відвідин Казахстану В. Бернс обговорив з казахстанською верхівкою ситуацію в Криму; загалом же цей візит, безумовно, окреслив геополітичні плани США щодо Центральної Азії та заклав основи для найважливіших аспектів співпраці Узбекистану та Казахстану з НАТО та Вашингтоном.

З 2014 р. все більш очевидним стало й закріплення іншого російського конкуренту, Китаю, в Центральній Азії. Крім того, після подій березня 2014 р. китайсько-російське протистояння в Центральній Азії зазнало суттєвих змін. Зокрема, ще відчутнішим стало розширення економічного впливу Китаю на захід, що й створило значно більш відчутну альтернативу російській регіональній стратегії відносно Центральної Азії. Останнім часом зростає й взаємодія країн-контролерів нафтогазових ресурсів Центральної Азії з Пекіном. Оскільки Китай все сильніше закріплювався в регіоні саме на основі взаємодії в нафтогазовому секторі, позиції колишнього галузевого монополіста – Москви, – дедалі слабшали. За останні кілька років Туркменістану, Казахстану та Узбекистану вдалося суттєво диверсифікувати мережу постачання газу до китайських ринків в обхід Росії та дістати бажану транзитну незалежність від Москви (якої, однак, поки що так і не позбулися зав'язані за російський імпорт газу Таджикистан та Киргизстан).

Китай виступає найважливішим економічним партнером країн Центральної Азії та є головним імпортером нафти та газу з Туркменістану та Казахстану. Більше того, енергетичні відносини з Китаєм практично забезпечили Туркменістану захист від активного втручання у внутрішні справи країни з боку Москви: фактор присутності Пекіну в енергетичній сфері Туркменістану із великою кількістю контрактів на мільярди доларів на поставку туркменського газу в Китай фактично зв'язує російському керівництву руки на цьому напрямку зовнішнього тиску [11].

У двосторонніх відносинах із іншим чотирма країнами Центральної Азії Китай також узяв курс на витіснення Росії. Зокрема, інвестиції Китаю до Центральної Азії вже витіс-

нили російські вливання з регіону, відтак переорієнтація країн Центральної Азії з Москви до Пекіну вже інтенсивно відбувається та майже напевно поглибитися й у майбутньому [6, с. 9]. Адже Пекін, на відміну від Москви, радше не обіцяє залучити фінансування до Центральної Азії, а надає його. Китайські підприємці мають великий досвід у залученні фондів до центральноазійських економік та навчилися маневрувати в досить складному місцевому інвестиційному кліматі.

Важливим було й прагнення Пекіну розширити мережу доріг та залізниць для експорту власної продукції в Центральну Азію та через неї до Європи. Тож у цілому Китай був значно більш привабливим економічним партнером для країн Центральної Азії, аніж Росія: на відміну від Москви, Пекін не тільки пропонував більш вигідні умови для співпраці, а й не вимагав безумовної політичної інтеграції для закріплення економічних відносин, здійснюючи вплив на центральноазійських партнерів за допомогою м'якших важелів. Нарешті, успішне запровадження китайського торговельного проекту «Економічний пояс Шовкового шляху» проявило себе в якості чудової альтернативи російській геополітичній концепції.

Важливу роль у подальшому поглибленні співпраці між Китаєм та країнами Центральної Азії відіграватиме й поступова зміна керівних еліт всередині центральноазійського регіону. Із відходом від справ загартованих радянською системою відносин політичних діячів та появою нової крові зміниться й позиціонування Росії в орбіті інтересів самої Центральної Азії: відтепер Москва розглядатиметься з позиції не традиційного системного підпорядкування «центрові», а в контексті останніх агресивних та непередбачуваних дій Росії. Новий підхід до розгляду відносин з Москвою також знайде відображення в ідеологічній сфері, що візьме до уваги непереборне бажання Москви займатися «збиранням земель» [6, с. 10].

На початку XXI ст. утворений в регіоні трикутник геополітичної конкуренції відійшов від звичного наприкінці XX ст. формату тимчасової рівноваги інтересів, оскільки активізація кожного з гравців в рамках новітніх регіональних та світових політичних умов призводить до загострення ставлення кількох інших до подібної діяльності. Оптимальним сценарієм розвитку взаємодії між США, КНР і Росією в Центральній Азії на початку XXI ст. було встановлення *modus vivendi* в рамках регіональної політики, проте реальний результат повзучого протистояння трьох держав у регіоні, імовірно, залишатиметься спірним та відкритим протягом довгого проміжку часу. Тож стратегія Вашингтону в регіоні мала бути виваженою та виходити з геополітичної та безпекової складності Центральної Азії, та, безумовно, з історичного контексту самого регіону. До анексії Криму відносини між трьома зовнішніми акторами найкраще описувалися поняттям «конкуренція», а зі збільшенням поляризації та «зміною правил гри», про які говорив Дж. Керрі, ці відносини можуть опинитися на грані конфронтації. Тож відтепер великою мірою майбутнє трикутника «США – Китай – Росія» залежатиме від того, як поведуть себе самі країни Центральної Азії, які раніше дотримувалися обережної політики. Однак, враховуючи внутрішньо регіональні протиріччя між країнами Центральної Азії, у разі поляризації кожна з них може пристати до іншого «покровителя». Зокрема, Казахстан, що вже не довіряє Москві та має налагоджені економічні відносини з Пекіном, може схилитися саме до Китаю, на противагу ж йому Узбекистан обере США, адже співпраця між Вашингтоном та Ташкентом триває вже довгий час, так само як між Ташкентом та НАТО. Таджикистан та Киргизстан у своєму виборі, скоріше за все, орієнтуватимуться на Казахстан, тоді як найбільш вірогідним сценарієм поведінки Туркменістану буде традиційний нейтралітет.

Список використаних джерел

1. Константинова В. Україна і Центральна Азія: чи є можливості для українського бізнесу? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vkonstantinova/article/23171.aspx> (дата звернення: 18 грудня 2016 р.).
2. Кунадзе Г. После Грузии и Украины. Кто следующий? (Часть вторая) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://glavcom.ua/columns/georgiykunadze/129006-posle-gruzii-i-ukrainy.-kto-sledujushchij-chast-vtoraja.html> (дата звернення: 18 грудня 2016 р.).
3. Поліщук Н. Реакція країн світу на військову агресію РФ в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/reakciya-krayin-svitu-na-viysvkovu-agresiyu-rf-v-ukrayini> (дата звернення: 18 грудня 2016 р.).
4. Blank, Stephen. What Crimea Teaches Central Asia [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://thediplomat.com/2014/05/what-crimea-teaches-central-asia> (Last access: October 28, 2015).
5. Brletich, Samantha. The Crimea Model: Will Russia Annex the Northern Region of Kazakhstan? [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.moderndiplomacy.eu/index.php?option=com_k2&view=item&id=420:the-crimea-model-will-russia-annex-the-northern-region-of-kazakhstan&Itemid=481 (Last Access: December 19, 2016).
6. Horak, Slavomir. Russia's Intervention in Ukraine Reverberates in Central Asia / S. Horak // Central Asia – Caucasus Analyst. – BI – Weekly Briefing. – Vol. 16. – No. 6. – 19 March 2014. – P. 9-12.
7. Kucera, Joshua. North Kazakhstan isn't the next Crimea — yet [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://america.aljazeera.com/articles/2014/6/19/north-kazakhstanisnt-thenextcrimeaayet.html> (Last Access: December 18, 2016).
8. Peyrouse, Sebastien. 2008. The Russian minority in Central Asia: Migration, politics, and language. Occasional paper #297. Woodrow Wilson International Center for Scholars. – 28 p.
9. Razma, Ainis. The Geopolitics of Central Asia after the Annexation of Crimea in 2014 / A. Razma // Lithuanian Annual Strategic Review. – 2014-2015. – Volume 13. – P. 125-143.
10. Sadykov, Murat. Central Asian Leaders Cautious After Russia Annexes Crimea [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.eurasianet.org/node/68187> (Last access: November 5, 2015).
11. Satke, Ryskeldi, Galdini, Franco. How is the Ukrainian crisis affecting Central Asia? [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/06/ukraine-crisis-central-asia-201466124720172220.html> (Last access: February 28, 2016).
12. Stobdan, Phunchok. Post-Crimea: Central Asian Fear Putin's Stick [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.idsa.in/idsacomments/PostCrimeaCentralAsianFearPutins-Stick_pstobdan_040814 (Last access: February 17, 2016).
13. Tolipov, Farkhod. Ukraine and the CIS Perspective: Implications for Central Asia [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12949-ukraine-and-the-cis-perspective-implications-for-central-asia.html> (Last access: December 17, 2016).
14. Trilling, David. If Crimea Sanctions Bite Russia, Central Asia Will Feel the Pain [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.eurasianet.org/node/68168> (Last access: December 17, 2016).
15. Zasztowt, Konrad. The Kremlin's Strategy in Central Asia after the Ukraine Crisis / K. Zasztowt // Bulletin, No. 74 (669). – 27 May 2014. – Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. – 2 p.

16. Центральна Азія почала вагатися з приводу Євразійського союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://geostrategy.ua/node/766> (дата звернення: 19 грудня 2016 р.).
17. Aleksander Solzhenitsyn on the New Russia [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.forbes.com/2008/08/05/solzhenitsyn-forbes-interview-oped-cx_pm_0804rus-sia.html (Last access: September 13, 2015).
18. Russian Moves Unsettle Neighbours in Central Asia and Caucasus [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.ft.com/content/909655f2-b366-11e3-b891-00144feabdc0> (Last Access: December 19, 2016).
19. Russian Roulette. Events in Ukraine point up local rulers' frailties – and they know it [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.economist.com/news/asia/21599048-events-ukraine-point-up-local-rulers-frailtiesand-they-know-it-russian-roulette> (Last access: October 3, 2015).
20. US to stress support for Central Asia after Crimea annexation [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.worldbulletin.net/eurasian-union/132325/us-to-stress-support-for-central-asia-after-crimea-annexation> (Last access: December 19, 2016).

References

1. Konstantynova V. Ukraina i Tsentral'na Aziya: Chy Ye Mozhlyvosti Dlya Ukrainskoho Biznesy? [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://blog.liga.net/user/vkonstantinova/article/23171.aspx> (Last Access: December 18, 2016).
2. Kunadze G. Posle Gruzii i Ukrainy. Kto Sledyuschiy? (Chast' Vtoraya) [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://glavcom.ua/columns/georgiykunadze/129006-posle-gruzii-i-ukrainy.-kto-sledujushchij-chast-vtoraja.html> (Last Access: December 18, 2016).
3. Polischuk N. Reaktsiya Krain Svitu Na Viyskovu Agresiyu RF v Ukraini [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://infolight.org.ua/content/reakciya-krayin-svitu-na-viyskovu-agresiyu-rf-v-ukrayini> (Last Access: December 18, 2016).
4. Blank, Stephen. What Crimea Teaches Central Asia [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://thediplomat.com/2014/05/what-crimea-teaches-central-asia> (Last access: October 28, 2015).
5. Brletich, Samantha. The Crimea Model: Will Russia Annex the Northern Region of Kazakhstan? [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.moderndiplomacy.eu/index.php?option=com_k2&view=item&id=420:the-crimea-model-will-russia-annex-the-northern-region-of-kazakhstan&Itemid=481 (Last Access: December 19, 2016).
6. Horak, Slavomir. Russia's Intervention in Ukraine Reverberates in Central Asia / S. Horak // Central Asia – Caucasus Analyst. – BI – Weekly Briefing. – Vol. 16. – No. 6. – 19 March 2014. – P. 9-12.
7. Kucera, Joshua. North Kazakhstan isn't the next Crimea — yet [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://america.aljazeera.com/articles/2014/6/19/north-kazakhstanisnt-thenextcrimeaayet.html> (Last Access: December 18, 2016).
8. Peyrouse, Sebastien. 2008. The Russian minority in Central Asia: Migration, politics, and language. Occasional paper #297. Woodrow Wilson International Center for Scholars. – 28 p.
9. Razma, Ainis. The Geopolitics of Central Asia after the Annexation of Crimea in 2014 / A. Razma // Lithuanian Annual Strategic Review. – 2014 – 2015. – Volume 13. – P. 125-143.
10. Sadykov, Murat. Central Asian Leaders Cautious After Russia Annexes Crimea [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.eurasianet.org/node/68187> (Last access: November 5, 2015).

11. Satke, Ryskeldi, Galdini, Franco. How is the Ukrainian crisis affecting Central Asia? [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/06/ukraine-crisis-central-asia-201466124720172220.html> (Last access: February 28, 2016).
12. Stobdan, Phunchok. Post-Crimea: Central Asian Fear Putin's Stick [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.idsa.in/idsacomments/PostCrimeaCentralAsianFearPutins-Stick_pstobdan_040814 (Last access: February 17, 2016).
13. Tolipov, Farkhod. Ukraine and the CIS Perspective: Implications for Central Asia [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12949-ukraine-and-the-cis-perspective-implications-for-central-asia.html> (Last access: December 17, 2016).
14. Trilling, David. If Crimea Sanctions Bite Russia, Central Asia Will Feel the Pain [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.eurasianet.org/node/68168> (Last access: December 17, 2016).
15. Zasztowt, Konrad. The Kremlin's Strategy in Central Asia after the Ukraine Crisis / K. Zasztowt // Bulletin, No. 74 (669). – 27 May 2014. – Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. – 2 p.
16. Центральна Азія почала вагатися з приводу Євразійського союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://geostrategy.ua/node/766> (дата звернення: 19 грудня 2016 р.).
17. Aleksander Solzhenitsyn on the New Russia [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.forbes.com/2008/08/05/solzhenitsyn-forbes-interview-oped-cx_pm_0804russia.html (Last access: September 13, 2015).
18. Russian Moves Unsettle Neighbours in Central Asia and Caucasus [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.ft.com/content/909655f2-b366-11e3-b891-00144feabdc0> (Last Access: December 19, 2016).
19. Russian Roulette. Events in Ukraine point up local rulers' frailties – and they know it [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.economist.com/news/asia/21599048-events-ukraine-point-up-local-rulers-frailtiesand-they-know-it-russian-roulette> (Last access: October 3, 2015).
20. US to stress support for Central Asia after Crimea annexation [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.worldbulletin.net/eurasian-union/132325/us-to-stress-support-for-central-asia-after-crimea-annexation> (Last access: December 19, 2016).